

Hemmeligheden og Sejerværket m. m. paa Riberhus. (Reparationer 1602—03.)

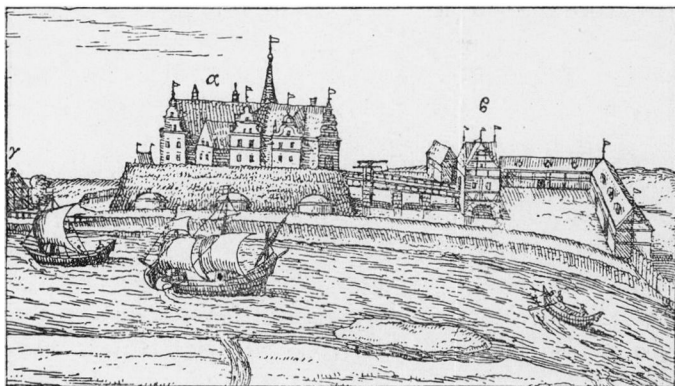
Af *H. K. Kristensen.*

Søndag den 3. April 1603 for der en „allergrusomste Storm og Guds Vejr“ hen over det vindhærgede vestjyske Land. Fra det aabne Hav susede Stormen uden Hindring over den flade, lave Marsk mod Ribe og kastede sig hylende og ødelæggende over det gamle medtagne Riberhus, der paa sin Banke yderst mod Vest stod mest udsat som det første, der søgte at byde Stormen Trods. Saa voldsom tog Uvejret fat, at det ikke alene slog Ruder ind og rev store Huller i Tagene, men endogsaa væltede Slottets Plankeværker og brækkede Murtinder af og kastede dem ned paa Vindebroen, der ødelagdes, skønt den lige var istandsat.

Lensmanden tog Syn over Skaden og lod den og andre Brøstfældigheder udbedre. Derfor blev Reparationerne ogsaa meget omfattende det Aar, hvilket fremgaar af Lensregnskabet 1602—03 og især af dets Bilag: „Slottenss Bøgningh och forbedring frann Philippe Jacobi dagh Anno 1602 och till Samme Aarsdagh igienn“.

Kristian III havde gennem omfattende Arbejder moderniseret og udvidet Slottets Bygninger, Grave og selve Voldbanken, som forsynedes med Rund-

dele. Alligevel gik det atter i Forfald. 1600 skrev den bygningskyndige Kristian IV, at han selv „har set den Lejlighed, saa at baade Husene i sig selv ere uordentlig byggede, der de første Gang ere byggede, og derhos meget forfaldne.“

Riberhus 1588. Efter Braunius: *Theatrum urbium*.

Intet Under, at de led Overlast under Stormen! Der maatte lappes og bedres paa de værste Skader. Om Nybygning eller Restaurering var der ikke Tale. Ribes Betydning var ikke den samme som i Middelalderen. Desuden var Fæstningsværkerne ved at være forældede. Og Husene var ikke mere passende Bolig for kongelig Majestæt med Følge. Selv Lensmandens Bolig var der ikke Grund til at prale af.

Siden 1601 og til 1639 var Lensmanden Albert Skeel. Vi skal nu se lidt paa, hvad hans førnævnte snart halvfjerdehundreaarige Regnskaber kan fortælle om Slottet, og om der i nogen Maade kan hentes et lille Supplement til de værdifulde og yderst interessante Resultater, som Nationalmuseets Ud-

gravninger under Museumsinspektør Chr. Axel Jensens Ledelse har bragt til Veje.¹⁾

Ligesom nu maatte man dengang for at komme ind paa Riberhus følge Vejen paa Dæmningen mellem Aaen og den nordøstre Voldgrav, dreje om Fæstningsanlæggets Nordhjørne og gaa over den store Bro over Nordvestgraven, der hvor Adgangen til Voldstedet endnu findes. Paa hele denne Strækning vilde en Fjende være udsat for Beskydning fra Slottet og dets svære Runddele. Men endnu før han kom ud paa Dæmningen, kom han til den første Forhindring, en Forport: „Pilleporten“ med sit Porthus. Det stod for Enden af Grønnegade. Paa et Billede fra 1588, som forøvrigt er stærkt fordrejet og mangelfuldt, ser man Pilleporten yderst til venstre.

For at man ikke skulde smutte uden om Porten, var her opsat et Plankeværk eller Palisader „tvært over frann Pilleport“. „Bolværket“ eller „Plankerne og Stakittet“ kaldes det i Regnskabet. — Det havde „Stormen og Guds Vedder“ nederslaget. Mathias Tømmermand brugte et Par Dage til at „rette og færdige“ det. Endvidere blev der brugt en Del Kampesten til at „oplægge Broen med ved Pilleport“. Det var ikke blot i Stenbroen, der var Huller; for man maatte sammesteds spendere nogle Gulvsten, vel i et Værelse i Pilleporten. Resten af de 200 Gulvsten, der var anskaffet, brugtes paa nogle „særdeles Steder, som fornøden var“, paa Fruerstuen.

Ogsaa omme ved Hovedporten var det galt. Her kom man til Slottets Staldgaard, der laa tæt ind til Voldgraven paa dennes ydre Side.²⁾ Man maatte dreje ind gennem en Port i den sydøstligste af de 3 Længer, Staldgaarden bestod af. Fra denne Port kom man ud paa Broen, hvor man først maatte passere et

lille Porthus. Regnskabet omtaler 1 nyt Vindue og 2 Vinduer i nyt Bly „paa Portstuen“. Denne Stue har sikkert været i Porthuset.

I selve Broen var der nærmest ved Slottet en *Vindebro*. Mathias og Hans Nielsen Tømmermænd havde optaget Vindebroens Fjæle og drevet dem tættere sammen og tilføjet nye; desuden satte de 2 nye Tremmer paa, saa der maa have været Rækværk selv paa Vindebroen. Efter Stormens Ødelæggelser maatte de atter i Gang her, idet „den øverste Mur af det Hus over Vindebroen“ styrtede ned og sønder slog „Trappetræerne“ paa Broens Bagvægt. Andetsteds i Regnskabet ser vi, at det var den nordligste Tinding (Tinde) af det blytækte Hus udover Vindebroen, der faldt ned. De nedstyrtende Tindingsdele lavede forøvrigt mere Ravage, idet de sønder slog Taget over „Fruestuens Kammer“.

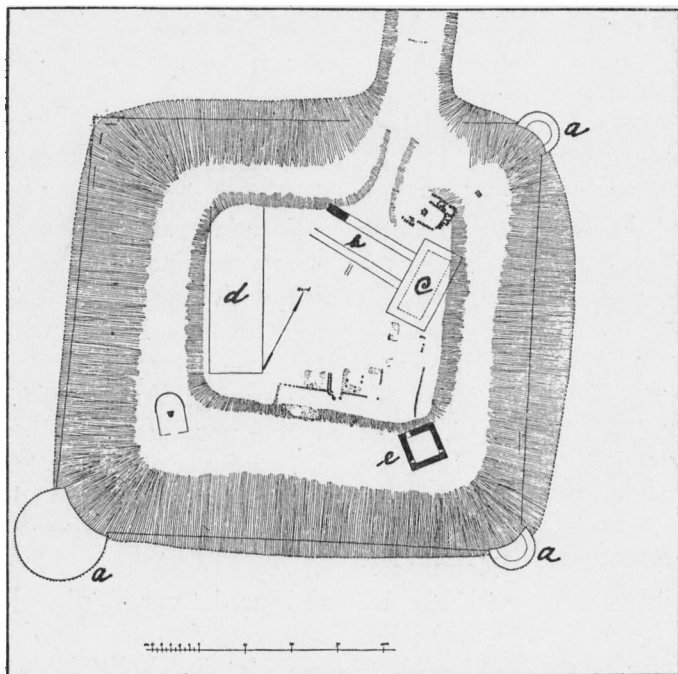
Heraf kan vi slutte, hvilket Hus det var, der havde mistet sin Murtinde. Det har været det store nordre Hus. Gennem det gik Porten, det indeholdt Fruestuen og var tækket med Bly.

Før kunde Vindebroen hverken „gange op eller neder“; thi Tømret var raaddent, som Skaalene³) og Tappene (Trapperne) gik i. Efter Istandsættelsen kunde den atter svare til sit Navn.

„Porten op til Volden“ blev repareret, da den var „paa det næste“ skilt ad. Derefter blev den slaaget i Stykker af Stormen og maatte fornyes. Synet 1639 nævner i Fortsættelse af Beskrivelsen af Vindebroen „nok en Egeport for Slottet“. Det maa være denne.

Saa mange Forhindringer maatte overvindes, før man kom op paa selve Banken.

I det store nordre Hus havde Lensmanden sin Bøllig, nemlig i 2. Etage, hvor det største og fornemste

Grundplan over Riberhus. Efter Chr. Axel Jensen. Mure og Kampesten, der nu er synlige, er vist sorte, mens jorddækkede og nedrevne Mure er vist som Streger, Rester af Brolægning er svagt prikket.

a. bevarede Runddele ved Slotsbankens ydre Hjørner. Stregerne mellem disse viser en Mur, der har kantet Banken, men som nu er ødelagt og jorddækket. b. det store nordre Hus med Porten og Fruerstuen. c. det østre Hus med Kongens Kammer. d. Borgerstue- og Bryggershus. e. Skriverstuehus.

Langs Sydøstsiden stod nogle lettere Smaabygninger.

Endvidere er paa Planen angivet det moderne Mærke fra Geodætisk Institut ved Nordhjørnet og Dronning Dagens Statue ved Sydhjørnet.

Rum var Fruerstuen oven over Porten. Herom hedder det i Regnskabet: „Hvælvingen over Porten og under Fruerstuen, som havde givet sig og vilde falde neder, og allerede nogen Sten deraf var nederfaldne, saa man uden Livsfare ikke kunde gange derpaa, og var af den Aarsag fornøden at skulle rettes og ferdes op igen.“ Her arbejdede 2 Murere i 2 Dage og brugte bl. a. 150 ny Mursten og 3 Td. Kalk. Til at „lægge“ Gulvet med i Fruerstuen brugtes der 50 ny Mursten fra Teglgården.

Over Fruerstuen fandtes et Værelse, der kaldtes „den gamle Kongestue“, hvor en Konge vel har boet under et Besøg engang. Her blev mod Vest indsat 2 nye halve Vinduer. De gamle havde Stormen ødelagt.

Fra dette Hus var der et Halvtag eller Udskud, vist identisk med den lille stentækte Udbygning (Kvist) fra Fruerstuen mod Nord, som Kinch omtaler. Om det melder Regnskabet: „At klæde langs op ad Murene paa den Halvtag, som vender ned af den Hus med Blytaget, at Stænk og Vand af samme Hus ikke skulde falde neder mellem Blyet og Muren og Døren til Ammestuen⁴) under forne halve Tag.“

Øverst oppe fandtes Kornloftet, som 3 Skorstene gik igennem; tilforn „stod de aabne“, nu blev de beklædt ved Siderne med Brædder — om jeg har forstaaet det uklare Regnskab rigtigt.

Ved det samme store nordre Hus har der staaet et *Trappetaarn*, hvor en Vindeltrappe af Træ førte op til Værelserne ovenpaa. Det store nordre Hus var bygget sammen med det østre Hus med Kongens Kammer. I Krogen mellem de to Fløje maa Trappetaarnet have staaet. Regnskabet nævner nemlig „Vindeltrappen som ganger op til Kongelig Majestæts Stue og saa til Fruerstuen“.

Men i hvilken Krog var det? Var det i den ydre eller den indre? — Skønt der, som vi senere skal se, var anbragt en „Hemmelighed“ ind til Vindeltrappen og disse gerne plejer at findes paa Murene ud mod Volden eller Graven, har Taarnet sikkert haft sin Plads i den indvendige Vinkel. Af fortifikatoriske Grunde bør den søges der. Den maatte ikke vende sin Dør ud mod en Fjende, der var kommet over Vindebroen, og derved aabne denne en Lejlighed til at trænge ind i Husenes Indre. Museumsinspektør Chr. Axel Jensen, som jeg har henvendt mig til med Spørgsmaalet, har været saa venlig at oplyse mig om, at ved Udgravningen i 1941 viste Jordlagene sig paa det Sted, hvor den ydre Vinkel mellem de to Huse havde været, saa urørte, at der ikke kan tænkes at have været Taarnfundamenter.

Vindeltrappetaarnet har da staaet ind mod Gaardspladsen i den indre Vinkel mellem det store nordre Hus og det østre Hus med Kongens Kammer.

Mellem det nordre Hus og Vindeltrappen blev der lukket med Brædder under Ovsboren,⁵⁾ som før stod aaben for Vind og Regn.

I *Kongens Stue* kom der et nyt Slagvindue med Hager, Sparjern og Venderjern. Desuden beklædtes den sydlige Mur (Gavlen?) med to brede Savdeller, „at Stænk og Vand fra Taget, som faldt ned udi en Blyrende paa Halvtaget der næst hos, ikke skulde gange mellem Blyet og Muren og baade forderve og siden nedrinde i Fadeburet.“ — Rundt omkring paa Tagene blev der lagt en Del nye Tagsten, og Fløjene (Vindfløje el. lign.), som truede med at falde ned, fastgjordes.

Det mærkelige *Skriverstuehus*, af hvilket der ved Nationalmuseets Undersøgelse blev fundet betyde-

lige Rester, der nu er gjort tilgængelige som et underjordisk Rum, omtales ogsaa. Mads Murmester arbejdede selvanden i 1½ „vinterlange Dage“ med at nedtage og opsætte en ny Kakkelovn i Skriverstuen, ligesom der kom et nyt Spjæld i Skorstenen og anskaffedes en Bænk og 2 nye Hylder at lægge Bøger og Registre paa (Jordebøger og Lensregnskaber), og naturligvis havde Storm og Guds Vejr ogsaa her knust nogle Ruder.

Paa det *vestre store Hus* var mange Tagsten afblæst, ogsaa „paa det halve Tag nest vesten op til samme vesterste Hus. Item færdiget ved Skorstenen paa samme Halvtag, som Ovret var løs over og vilde falde ned og kunde gjort stor Skade“. Dette Udskud brugtes senere til Tørv. Da Slottets Sydvestvold gik ganske tæt ind paa dette Hus' Ydermur, maa Udskuddet have staaet ind i Volden.

Halsen til Ølkælder blev repareret paa Hvælvingerne og en ny Bjælke blev indlagt, der blev hængt 2 Tralledøre for, og der blev sat Vinduer i, da Hundene vilde løbe derind. — Endvidere blev der „formuret paa den murede Trappe af den gamle Fruerstue og op paa Fadeburet, som blev forlænget“. Og „Vandporten“ blev hjulpet med en halv Snes Søm.

I to af „*de Kamre paa Volden*“ blev der indsat nye Sengesteder — i det ene endogsaa 3 —. Og i Ridefogdens Kammer paa Volden fik Skorstenen en muret Hat. Disse Rum har vist været at finde i det *vestre store Hus*. Endvidere var der Smaareparationer paa Smedje og Bryggers paa Slottet — og Kongens og Dronningens Stole i Domkirken fik fortinne Laase. Antagelig er Kongens Stol den Stol, der var

prydet med det danske Våaben, og som Lensmanden en Tid benyttede.⁶⁾

Af andre Rum nævnes Arkeliet (Krudt- eller Vaa-benkammer), Skrædderstuen, Stegers, Borgestuen, Smørkammer, Svendekammer, Pigernes Sengekammer, Saltkælder, Bagerovn og Kølle.

Rundt omkring paa Slottets Tage over Døre o. a. Steder sprang *Arkerne* (smaa Kviste eller Udbygninger) frem; gennem disse kunde Korn og andet hejses op og bringes ind paa Lofterne.

Den største Ark var dog til andet Brug; i den husedes *Sejerværket*, Slottets store Ur. Regnskabet fortæller, at Uret „stod tilforn paa et øde Loft paa det vesterste store Hus (det 3 Lofter høje Borger- og Bryggershus), saa at hver Mands Gang kunde (være) til denne, saa og Lodderne ginge tuert fra den med 2 Trisser, og kunde samme Sejerværk derover ikke have sin rette Gang, med mindre de skulde hænge saa uplightige Vægt paa, at Sejerværket udi sig selv derover ikke længe kunde blive ved Magt, men svarligen forslides og fordærves, og Værket ikke kunde drage Hammeren paa Sla(g)-Klokken og ikke heller Viserne paa Skiven. Der fordi bygget og forfærdiget en ny Arken til samme Sejerværk at staa udi, saa at Lodderne med mindre Vægt kunde gange ret neder, og Sla-Klokken hænget uden i samme Arken næst oven ved samme Sejerværk.“

Den væsentligste Forbedring synes at være den, at Loddernes Træk nu kunde virke lodret, da Lodderne kom til at hænge i Reb, der gik frit og lodret ned fra Uret i en Kanal gennem alle 3 Lofter. Kanalen beskyttedes med „Skøttinger“ paa begge Mellofterne, saa ingen „i Mørke eller uforsienes“ skulde falde ned gennem Hullerne. Tidligere førtes Rebene først

ud til Siden, for saa over et Par Trisser at gaa lodret ned, derfor den store „uplightige“ og ødelæggende Vægt. Dog var de nye Lodder ogsaa anselige, idet der anvendtes 7 Lpd. og 1 Skaalpd. Bly til 2 Lodder, altsaa $56\frac{1}{2}$ kg. — Frands Hvid, „Sejermester i Ribe“, lavede en ny Vinde med 2 Hjul, saa man kunde vinde Lodderne op; for deres „Suarheds Skyld“ kunde de ikke trækkes op som hos mindre Ure. Og Lodderne fik to nye Reb, der var 22 Fadum (Favne) lange. Den nye Ark var betydelig større end den gamle og havde 2 Slagvinduer eller Døre oven over Skiven. Selve Urværket beskyttedes mod nysgerrige med et omgivende Skærværk. — Alligevel var Sejerværket saa tungt, at Loftet senere truede med at synke.

Andre mærkelige, fremspringende Udbygninger var Slottets „Hemmeligheder“, „Privet'er“, eller hvilke Navne man da brugte til at dække Begrebet W.C. med. De fornemste af disse Rum sad højt oppe og ragede ud fra Mursiderne som kæmpemæssige Stærekasser, hvorfra ildelugtende Sager under Benyttelsen dryssede ned. I Reglen var de anbragt paa Murene, der vendte ud fra Gaardspladsen.

Paa Riberhus var der som foran nævnt en Hemmelighed ved Vindeltrappen paa et Sted, hvor der var let Adgang til den baade fra Lensmandens Lejlighed og Kongens Stue. Det fremgaar af følgende Post: „Item den Priuet eller Hemlighed op til Vindeltrappen, som ganger op til Kongelig Majestæts Stue og saa til Fruerstuen, og Gangen er til paa trende Steder, var paa Tømmer, Sten, Loft, Grund, Ankere, der skulde holde, saa forrøndet og forfalden, at den vilde slet falde neder, og ingen uden stor Livsfare kunde gange paa den. Item samme Hemlighed af Nøds-trang opfærdiget udigen og forbedret paa Grunden

og Overbygning.“ — Da Hemmeligheden sank ned paa Jorden, brækkede en af de gamle Ankere, som holdt den til Vindeltrappen. Mads Murmester murede i 2 Dage Grunden og „muret den siden paa den vestre Side fra det øverste til det nederste“ og hertil brugtes 450 Mursten. Desuden blev der muret „i“ en Dør fra Vindeltrappen til Hemmeligheden. Da Vindeltrappetaarnet stod ind mod Slotsgaarden, har Hemmeligheden ogsaa vendt ind mod Gaarden og ikke ud mod Volden. Antagelig har der da været en Kumme eller Affaldsgrube i Fortovet neden under den. Riber Rets Bestemmelse om, at Hemmeligheder skulde opføres mindst 5 Fod fra Gaden vedkom jo ikke denne.

Nutidens Mennesker vægrer sig ved at tro, at der har været en Hemmelighed et saadant Sted. Men man maa huske Tidens ringe Begreber om Renlighed. Tilfældet er desuden ikke enestaaende. I Blekinge laa det gamle danske Slot Sølvesborg, bl. a. kendt fra Valdemar Atterdags, Dronning Margretes og Søren Nordbys Historie. Dets Ruiner er for nylig blevet undersøgt af svenske Videnskabsmænd. Midt paa Borgpladsen staar der Rester af et stort sekskantet Hovedtaarn, paa dets Sydside findes der en femsidig Udbygning, Resten af et Trappetaarn. I Murværket ind til Trappetaarnet findes en Latrinrende, der ogsaa udmunder ind mod Borggaarden.⁷⁾ Man har altsaa fundet det saa praktisk at have en let tilgængelig Hemmelighed, at man har udholdt Ubehaget af Latrinen.

Som nævnt vendte Hemmelighederne ellers bort fra Gaardspladsen, saa Nædfaldet kunde falde i Voldgraven eller paa Volden, hvis der var en saadan mellem Muren og Graven, og det var der paa Riber-

hus, idet hele Anlægget paa Slotsbanken yderst mod Graven var omgivet af et firkantet Voldanlæg. Huset med Kongens Stue laa langs den østre Vold, men ogsaa flere andre Bygninger laa i en Krans langs med Voldene. Naar Regnskabet taler om en Hemmelighed „af Volden“, kan man derfor ikke sige, hvilket Hus denne har været anbragt paa. Den fik en ny Dør med Laas, Nøgle, Krammer og Dørbaand. Af dette Udstyr har vi sikkert Lov til at slutte, at det ikke har været et af de simple Skure, der var anbragt til Tyendet nede paa Jorden paa afsides eller skjulte Pladser. Endnu en af de „høje“ Hemmeligheder er vist omtalt i følgende: „Item ferdiget og indlagt Taget paa den Hemmelighed næst Rustkamret.“ Der har vist været to Rustkamre. Jens Hvitter indsatte nemlig et stort Vindue paa „det gamle Rustkammer over Vindebroen“, antagelig i det store nordre Hus. Efter Stormen indsattes et Vindue „paa Rustkamret“. Hvor dette Rustkammer har været, eller om det er det samme som før nævnt, kan ikke ses.

Af de lave og simple Privet'er nævnes „Hemligheden i Vedkassen“, hvor der blev opslaaet nogle Fjæl. Vedkassen var det Sted, hvor det hjemkørte Brænde henkastedes. Der hentedes saaledes Brænde fra Slotets Skove i Gerndrup. Endvidere fandtes der en „Privet næst Svinestien“. Her var en Tavle i Bindingsværket faldet ud, den maatte indmures. Endelig var der en Privet næst ved Gaarden (Staldgaarden). Den fik et nyt Lukke, hvortil der anvendtes en Savdelle.

I *Staldgaarden* havde Staldmesteren sit Kammer. Foruden Alb. Skeels Hestestald var her Gæstestalden, Kongens Stald, Vognhestestalden, Stalden under Havreloftet og den vestligste Stald. Tillige var her Svinesti og Lade.

En Del af Slottets Befæstning udgjordes af *Palisader*. Kinch mener, at der 1587 blev anbragt Palisader uden for Gravene, at de blæste om i Stormen 1603 „og blev maaske ikke fornyede“. Det gjorde de dog. Synet 1639 siger, at der er hugget Tømmer i Skoven i Gerndrup „til Palisader omkring Riberhus“. Regnskabet 1603 fortæller da ogsaa noget om Genrejsningen af „Planchen“ og „Stakitterne“. Hvor de har været anbragt, gives der temmelig mangelfulde Oplysninger om. Som allerede nævnt var der et Bolværk ved Pilleport, og paa Billedet fra 1588 ses der Palisader fra Staldgaarden og ned til Aaen. Men der har været flere Steder. Regnskabet nævner saaledes, at Mathias Tømmermand „afbrød det Stakit her for Slottet, som forne store Storm havde nederslaget“, og bragte det i Forvaring, at det ikke skulde blive bortstjaalet. Derefter blev „Plankeværket paa Slottet“ atter opsat af 2 Tømrere. Dette Plankeværk er vist det samme som „Plancherne paa Slottet for Vedgaarden og Porten op til Volden“. Da Porten op til Volden som før omtalt maa have staaet inden for Vindebroen tæt neden for det store nordre Hus, har der antagelig været et tværgaaende Plankeværk paa begge Sider af denne Port ved selve Opkørselen gennem Volden. Et andet Sted hedder det nemlig: „Saa og færdiget ved tvende Vester Plancke langs op til Volden“, der var væltet af Stormen. Det er aabenbart dette, der ogsaa kaldes „Planken op til Volden“. — Plankeværket ved Vedgaarden nævnes flere Steder. Muligvis er Vedgaarden det samme som Vedkysten og Vedhaven. Endvidere nævnes Planken om Tørrerogarden.

Op paa Volden kom man ad en Trappe med Rækværk.

Heroppe fra kunde man, som man kan endnu, til den ene Side nyde Udsigten til den gamle Kulturby, behersket af Domkirkens mægtige Majestæt, og til den anden lade Blikket glide over de vældige, frodige Enge. Men af selve Slottets Bygninger, netop dem, som Alb. Skeels Regnskab har fortalt os lidt om, er der nu kun de faa Rester tilbage, som Chr. Axel Jensen fremdrog, og af hvilke ingen gaar tilbage til Valdemar Sejrs og Dronning Dagmars Borg. Minderne om dette ældste sagnomspundne Riberhus ligger gemt i Fortids Mørke — og maaske dybere nede i selve Slotsbanken.

NOTER

¹⁾ Se „Fra Ribe Amt“ 1942: Chr. Axel Jensen: „Riberhus Slotsbanke. En Beskrivelse fra 1835 med Indledning og Noter fra 1941“. og s. Forf.: „Riberhus Slotsbanke“ (Nationalmuseets blaa Bøger), se endvidere „Danske Samlinger“ IV, 90 ff.: „Synsforretning over Riberhus 1639“ og Kinch: „Ribe“ II, 468 ff. ²⁾ Desuden havde Slottet en Ladegaard med Øksenstalde Øst for Ribe By, omtrent hvor Banegaarden nu ligger. ³⁾ Skaalene maa være de Lejer, som Vindebroens Tappe gik i. ⁴⁾ I Ammestuen opholdt Ammen sig med det spæde Barn. ⁵⁾ Rummet mellem Tagskægget' og Remmen. ⁶⁾ Kinch: Ribe II, 522. ⁷⁾ Fornvännen 1944, 229.
